

Emlékezés Lányi Ernőre

Sulhóf József

Már ködbevész... A vidéki művészeket megülő szörnyű átok úgy takarja el az illanó évek egymásra rakódó emlékrétegeivel, mint régi leleteket az ősi kőzetek. Emlékezetét nem is lehet kiásmi a páncélkemény rétegek alól. Mert amit felelevenítünk belőle, csak személyes emlékek, s a művészlélek varázsát nem tudjuk továbbadni újabb nemzedékeknek. Hiszen — Kiss József szavait idézve — az ő mezőjén nem nőttek kalászkok, az ő aratása csak egy marék virág és az az álomvilág, amelybe korszakok ütközői között behúzódott, megsemmisült az ütközők között.

Hogy élt, annak tanúi ezek a falak, a szabadkai zeneiskola falai, amelyek közé egykor szerda délutánonként elméleti órákra jártunk. Hogy él, annak tanúja ez az ország, amelyben, bármerre fordulunk, a zenekarok kiváló zenészei között szabadkaiakat találunk az élen, annak a zenekultusznak és zenekultúrának a neveltjeit, amely belőle szakadt ebbe a városba. Hogy életének folytatása lesz akkor is, amikor nemzedékeink eltűnnek és az újabbak talán már nevét sem ismerik majd, azt a muzsikának az a szeretete ígéri, amely ebben a városban kipusztíthatatlanul és a szí-

vekben egyre mélyebb gyökerekkel él. És ha minden műve elvész, mert a harminc valahány év alatt nem akadt senki, aki valamennyit összegyűjtötte, az emlék megbecsüléseképpen kiadta volna, ez a legnagyobb műve: egy muzsikával, szépségekkel teli, a szépségek iránt különösen fogékony város melegen érző emberi szíve megmarad.

Mindenki, aki itt valamit akart, nagyot akart, elmenekült innen, nehogy belepje a zsíros közöny, a napfényben aranyon, holdfényben ezüsten csillogó, de mindig mindig szürke por és a gyémántok csillogását hazudó homok. Ő nem ment el, sőt idejött, hogy virágot ültessen a homokba. És ezt nemcsak a tetszetős kép kedvéért mondom. Elmondok róla néhány apróságot, amelyekkel talán jobban sikerül visszavarázsolnom ködbe vesző képét, mint az életrajzi adatokkal, amelyek ma még megtalálhatók a lexikonokban, igaz, kiadásról kiadásra szűkszavúbban.

*

El kell előbb mondanom, milyen volt az a régi Szabadka, amelybe több mint négy évtizeddel ezelőtt előbb vendégnek, aztán végleg megtelepülni jött. Akik azzal születtek,

hogy ez a városháza a maga környezetbe nem illő hatalmasságával mindig itt állt, nehezen tudják elképzelni a pocsolyák egykori városát. A városháza helyén dűledező épület, a partizánotthon helyén és környékén áthághatatlan pocsolyák, a szétterpeszkedő város utcáin falusi téglajárdák és mély sárba süpedő kocsiutak voltak. Szinte kifürkészhetetlen, hogy miért települtek meg itt egykor az emberek. távol a két nagy folyótól, (talán éppen szárazra menekülöben előlük?) a Habsburg-házat tizennyolc bizonytalan eredetű gyermekkel felfrissítő Mária Terézia milyen politikai terveket szőtt, amikor királyi várossá tette a pocsolyák központját és nevével is megajándékozta és honnan van az, hogy Szabadka volt az a kivétel, amely nem igazolta a szabályt, hogy akinek az úristen rangot ad, eszet is ad hozzá. Mindez kifürkészhetetlen, mert ez a város nem akkor kezdett fejlödni, amikor a Habsburgok rangot adtak neki. Csak jóval késöb, túl a múlt század első negyedén, amikor még — 1826-ban — roppant nagy határával együtt is mindösze 32 610 lakosa volt. Akkor kezdödött meg a polgárisodás folyamata, ami magával hozta, hogy a lakosság belső keveredéséből új, különváltságukban is szorosabbban összetartozó rétegek keletkeztek. saját értelmiség nevelkedett és a szellemi élet a megyei élet zártóságától e'különölt, külön utakon kezdett járni.

Valahol a régi iratok között áll egy feljegyzés: „Valamely cseh zenészek jöttek a városba, hogy a Szent Teréz templom istentiszteleteinek fényét emeljék”. A feljegyzés 1827-ből való. Másutt még az a jegyzet fűzödik hozzá, hogy nemcsak a temp'omi, hanem a világi ünnepeken is szerepeltek a zenészek, akiket a város, a templom kegyura fogadott fel és akik a város polgárlányainak zenei oktatásával is foglalkoztak. A század derekán már volt egy Arnold György nevű városi főjegyzö. akinek zenei hajlama, muzsikus tehetsége nem elégedett meg az úri világ muzsikálásával. Nemcsak nem elégedett meg a cigánymuzsikával átdorombolt éjszakák zenemennyiségével, hanem átszerveztette a zenekart, megteremtette a színházi zenekar alapjait, s elindította a folyamatot, amelyből a zeneiskola megszületett. Mellékesen megjegyzem, hogy ennek az Arnold Györgynek az emlékezetét is elhanyagoltuk, moha itt élt, itt halt meg, s a sírja még mindig fel-

lelhető a nagytemplomban. Művei közül néhány az én gyerekkoromban még megvolt.

Mire Gaál Ferenc huszonkét éves fejjel idekerült, tanárainak, Ábrányinak és Nikolitsnak a szellemét hozva magával, Szabadkán már kifejlödött egy zene-kultusz, amelyen aszelött csak az ipari városokban, főként a bányavárosokban volt az egykori Magyarország sivár, ki-etlen, műveletlen vidéki pusztaságában. Gaál Ferenc tehetséges volt, de nem szervező szellem. Nem is akart, nem is tudott többet teremteni, csak annyit, hogy még néhány jobb zenész hozott be a zeneiskolába. Kis szalondarabjai és kardaljai a kor szellemét, a romantikának azt az olcsó mellékhatását fejezték ki, amelyet mai szöval bizony pöntyögésnek nevezünk. Mert Gaál Ferencet felfalta a zsíros, nagy ivásokat kedvelö világ.

És ebbe a világba került Lányi Ernö, aki nem kedvelte az italt, nem nagyon értékelte a nagy evéseket, és nem volt nagyon tekintélytisztelő. Talán ezek a tulajdonságai voltak azok, amelyek miatt nem Szabadka nyelte el Lányi Ernöt, hanem Lányi Ernö hozta felszínre az itt élö nép lelkét.

*

A régi zeneiskola állandóan vándorúton volt. Ez a mai épület egykori gimnázium. Engem legrégibb, nagyon kisgyerekkori emlékeim a Gőzfürdő-utca közepén egy késöb mozivá átalakított terembe vezetnek, ott tartották a filharmonikus zenekar próbáit, azután voltak tantermek a Minerva épület mellett a tűzoltólaktanya felett. És csak mikor a gimnázium és a városháza felépült, s a városi hivatalok kiköltözködtek ebből az épületből, meg a régi polgáriiskola épületéből, akkor került ide a zeneiskola, hogy végre megál'apodjon. A zongorákért, fütésért, minden egyes teremért folytatott harc, ezernyi apró adminisztrációs kellemetlenkedés közepette kellett Lányi Ernönek az iskolát nagyobbítania, a taneröket akadémiai végzettségű tanerökkel kicserélnie, az egész intézményt arra a szintre emelnie, ahol azt országosan tudomásul vették, elismerték, megbecsülték. A filharmonikus zenekart kellett olyan magas polcra emelnie, hogy híres mívészek jöhessenek el és léphessenek fel egyetlen e'lenörzö próbával, mert tudták, rábizhatják magukat Lányi Ernöre és a zenekarra. Ki

kellett verekednie a torony alatti uraktól, hogy tehetséges növendékek tandíjmentességet kapjanak, s a tandíjak egyébként is olyan alacsonyak legyenek, hogy a szűk jómódú rétegen túl többen is tanuljanak. Azután nem elégedhetett meg azzal, hogy csak a zenével törődjön, noha az iskolai énekkoltatás, a városi zenekar, a dalárdák átszervezése éppen elég munkát adott és magábanvéve is hozzátartozott az általános neveléshez. Hiszen, hogy egyebet ne mondjak, azzal, hogy a városi zenekarba kitűnő zenészeket hozott, a magánoktatás számára is szerzett vagy húsz jó muzsikust, s ezekből később a zeneiskola kitűnő tanárai kerültek ki. Mégis, az általános művelődést úgy tekintette, hogy elválaszthatatlan a zenekultusztól, a zenekultúra csak egy része annak. Mesteremléke, szervezője és állandó mozgósítója volt a mai népegyetem ősnéke, a szabadliceumnak.

Ki tudná, honnan volt benne ennyi erő, honnan hozta magával azt az európai kultúrát, amelyen annyian nevelkedtek ebben a városban. Ő maga sohasem tanult rendszeresen semmit, még zenét sem Budapesten született, két év múlva, 1961-ben lesz születésének századik évfordulója. Négyéves volt, amikor szülei német földre költöztek és hamarosan teljesen elfelejtett magyarul. Csodagyerek volt, hat éves korában már nyilvánosan fellépett. Reichenbergtől tanult valamit, de nem sokáig, mert szülei kihasználták csodagyerek képességeit, s a gyerek azzal keletett nagy feltűnést szerte Európában, hogy rögtönzéseiben kitűnően utánozta a nagy zeneszerzők stílusát. Liszt Ferenchez is eljutott, de a találkozás nagyon szerencsétlen volt. Nem pianistának jelentkezett, szerzeményét mutatta be, és amikor Liszt Ferenc meglátta, úgy nevetett, hogy Lányi Ernő szívenkezve kullasztott ki és rejtőzött el mindörökké a mester elől. Mert a szerzemény, amelyet betekintésre átnyújtott, egy gyszinduló volt, csakhogy a menetelés két vagy négynegyedes üteme helyett háromnegyedes valcentempóban.

Közben elszálltak a gyerekek. A zongoristából karnagy lett, a színházi muzika vonzotta és már tizenhétéves korában a székesfehérvári színház karnagya volt. Azután egyházi karnagy lett ugyanott. Utóbb Budapestre került korrepetitornak az Operaházhoz. Közben befelvezte zenei tanulmányait, hogy mégis diploma legyen a kezében. A budapesti zeneakadémián diplomált huszon-

négy éves korában, zeneszerzői és zongora szakon egyszerre. Az Operaházban már mint ismert és elismert karvezető kapott állást. De szerencsétlenségére Mahler volt akkor a főzeneigazgató, Lányi Ernőnek pedig sosem volt szerencséje a nagyokkal. Mahler egy eléggé züllött állapotban levő operagyűttest vett át, ebből akart valamit teremteni és képes volt olykor egy-egy új operából harmincöt zenekari próbát tartani. A legkisebb hibát is kíméletlenül és a legélesebb szavakkal ostromozta. Lányi Ernő jó karvezető volt, de a széthulló együttesből nem tudott csodát elővárásolni. Az összeütközések addig éleződtek, hogy Lányi végül megszökött a színházról és egész életére megutálta az operát. Gyűlöletét jórészt növendékeire is átvitte, s talán ezért nem volt Szabadkán soha semmiféle operakultusz, még áriák vagy nyitányok előadásában sem.

Egerbe ment, a püspöki templom karnagya lett, a püspök küldte külön tanulmányokra Regensburgba, hogy alaposan megismerkedjék az egyházi zenével. De Egernek egyéb hatása is volt rá. Ott élt akkor Gárdonyi Géza, akkor még inkább a Göre Gábor, mint a Láthatatlan ember és a Lámpás Gárdonyija. Barátságuk erős hatással volt Lányi Ernőre. A nemzeti romantika felé terelte. És néhány évvel később Lányi Ernő, aki megtanulta ugyan elfelejtett anyanyelvét, de verseit németül írta, megírta Kossuth Lajos temetésére a második Kossuth-nótát, amely abban az időben majdnem olyan ismert és népszerű volt, mint a régi Kossuthnóta. Tavasz elmúlt volt a dal címe, egy egész ország megismerte általa Lányi Ernő nevét. Verselése eléggé... hogy is mondjam csak... zökkenős, anyagiasan tárgyilagos volt. Ilven sor is volt eredeti szövegében: *Guászruháit viselnünk bajos*. Nem tudom, a szabószámokra gondolt-e, amelyekkel akkor sok baja volt négy gyerek ruházása miatt, vagy arra az összeütközésre, amely az ország és a császár között támadt Kossuth nagy temetése miatt. A dal azonban szép volt, dallama fülbe-mászó, poétikus.

Néhány év múlva már mint országosan elismert zeneszerző került a miskolci zeneiskola élére és Gaál Ferenc betegeskedése miatt 1905-ben mint neves karnagyot hívták meg Szabadkára, egy hangverseny vezénylésére. Felfigyeltek, ez a muzsika másképp zengett, mint amit addig megszoktak. Mu-

zsika volt. Talán első meghívásában még szerepet játszottak szabadkai rokoni kapcsolatai, felesége révén a Brenner, Kosztolányi, Decsy családokkal volt rokonságban. Brenner volt Csáth Gézának és öccsének Jász Dezsőnek a család neve. Amikor Gaál Ferenc egy év múlva meghalt, Lányi Ernőt minden rokoni kapcsolattól függetlenül hívták meg a zeneiskola élére. Két év múlva már megteremtette a filharmonikus zenekart, megszervezte a növendék-dalárdát, a különféle dalárdákat, a színház dalegyüttesét, komoly egyházi zenei kultuszt teremtett a templomokban, dalárdáival mindig első díjakat nyert országos, sőt nemzetközi dalosversenyeken, ünnepeket rendezett, oratóriumokat adott elő, a nagy zeneművek végtelen sorát szólaltatta meg és élete utolsó műveként megteremtette, nevelte és kifejlesztette a munkásdalárdát.

*

Gyermekemlékeimben úgy él, hogy barna hajába már belopakodott itt-ott az ezüst. Szabályos szép arca volt, magas homloka, a szivarvég mindig ott volt szája sarkában és ettől egy kicsit akkor is nyálazott, amikor nem volt szivar a szájában. Ruháját gondatlanul viselte, szokott mozdulata volt, hogy ha valami ingerelte, haját feltúrta, heves, lobbanékony vérmérséklete néha hangoskodóvá tette, hogy hirtelen, egészen váratlanul, egy tréfával elvegye a vita élet. Hallása a ritka, úgynevezett részletező hallások fajtája volt. Mert nemcsak tökéletes hallása volt, hanem a leghangosabb zenekari és énekkari zengésekből is kihallott mindent, a legkisebb hibát is észrevette és azt is hallotta, ki volt a tettes. Rettegünk is tőle, s ha valahol bizonytalanul éreztük magunkat — akkor még attól énekeltem az énekkarban —, inkább elhallgattunk. De azt is észrevette, nem volt mentség. Tisztán és biztosan kellett énekelni. Vagy játszani a hangszereken. Még nyilvános főpróbát is képes volt leállítani egyetlen hamis hang miatt. Olyan sok karnagy palcát tört el egy-egy mű betanítása közben, hogy egyszer tréfából mindjárt törött palcát készítették oda, hiszen úgyis el-töri.

Nagy bátorság kellett ahhoz, hogy ebben a városban, ahol csak a vagyont és az ivópajtást becsülték, sőt a bohémeket is szívesebben megtűnték, mint a visszahúzó lateinert, egyáltalán nem ivott,

nem maradt ki, szeretett korán lefeküdni és korán kelni. Szenvedélyes vitázó volt, minden érdekelte, minden újjal meg akart ismerkedni, mindent tisztán akart látni. Amikor az első világháború számtalan neves embert sodort ide, kiváló koponyáikat, nagy művészeket, felhasználta az alkalmat. Apám, isten tudja honnan, mindig szerzett valódi kávéét és alighanem elsősorban ennek kedvéért kis kétszobás lakásunkban jöttek össze nap nap után Balázs Béla, Bán János, a későbbi zeneakadémiai tanár, Waldner, Fleischer müncheni zongoraművész, Szamosi Elza, Endrődi, a költő, Rados Dezső, Lányi Sara, Viktor és Ernő, s ki tudná felsorolni azt a rengeteg hírességet, aki azokban az években itt megfordult. Sinkó Ervin jobban emlékezhet rájuk, akkor már érettségiző ifjú volt, és kezdő költő, aki ezekből a beszélgetésekből indult el.

A központ Lányi Ernő volt, festészetről és metafizikáról, Freudról, akit akkor alig ismertek, Einsteinról, aki csak 1916-ban jelentkezett a relativitás kifejlesztett elméletével (1901-ben alapozta meg), Mozartól és a népi zene új irányzatairól egyformán teljes felkészültséggel, alapos tárgyi ismerettel beszélt. Az órák a zeneiskolában inkább akadémiai rendszer szerint folytak nála, nem az elkülönült oktatást szorgalmazta. Maga köré gyűjtötte a növendékeket, sorban eljászta velük, amivel készültek, mindegyikről véleményt mondtak előbb a növendékek, csak azután javították ki előadásukat. Kiforrott technikát követelt, de nem tekintette feladatának, hogy azzal maga törődjék. A hangsúlyt az előadásra helyezte, a művek értelmezésére és hacsak nem volt túlságosan önkényes valamelyik növendék egyéni tolmácsolása, ezt is szívesebben vette, mint azt, ha valaki nagyon pontosan utánózta a tanárokat vagy ismert művészeket.

Az anyagi kérdésekhez nem volt érzéke. Nem tudta felértékelni, amit nyújtott, sem a kiadókkal, sem a növendékekkel szemben. Felesége, sógornője soha nem engedte, hogy pénz legyen nála, illetve több pénz, mint apró szivar- és kávészükségleteinek költségei, mert ami pénze volt, elosztogatta, kölcsön adta soha vissza nem fizetésre, vagy drágán megvett értéktelen holmikat. A háború nagy, könyörtelen, embertelen hazug hazafiassága nem tudta magával ragadni. Amikor egymásután írtak hazafias nótákat, Lányi Ernő Gyóni-verse-

ket zenésített meg, s kiadta saját költésén két füzetnyi, népdalszövegekre írt dalát.

*

Nincsenek nagy művei. Ő maga úgy mondta, rövid a lélegzete. Alkotásai erősen magukon viselik a nemzeti romantika fellángolási korszakának minden jellegzetességét. A karénekekben, kis zongoraművekben, a dalok egy részében Liszt—Mossonyi—Ábrányi tévesen megítélt dallam-tajtaját követte, a cigányzenében tovább élő verbunkos formáját és dallamszerkesztését. Később ismerte fel tévedését, nagyon sokáig vívódott, nem is tudta megtagadni soha önmagát. De habár őt magát elfeledhették egy korban, amelyben a nagy változások a művészetek lényegére is kihatottak, három olyan nagy tette van, amely benne él az utánakövetkező korszakok egész muzsikájában.

Szakított a régi dalárdastílussal, az első volt, aki a sör kedvéért, öntetszélgségből énekelgetők modorossága helyére férfikarra írt maradandó értékű műveivel az igazi karének stílusát állította. Hatása annyira erős volt, hogy a századfordulóig eltűntek mindenütt az énekelgetések és a karének igazi műfaja elfoglalta méltó helyét. Sajnos, újabban ismét felbukkannak olykor a régi dalárda stílus késői utódai.

Azután: nem írt ugyan zenét a népdalok stílusában, nem tartozott Bartók-Kodály irányzatához, de nem is esett az olcsó nótázgatás bűnébe. A nóta jelentkezése egészen természetes volt. Az európai műzene hatásának előbb-utóbb

fel kellett bukkannia a magyar zenében is. De többnyire olcsó nóta lett belőle. Lányi Ernő azonban nem nótázgatott. Verbunkos szerkezetű, magyaros dallamú műdalokat, Lied-eket írt, magyar modorban körülbelül azt, amit nyolcvan évvel előbb Schubert a bécsi Gassenhauerek helyett adott. Kiadók kapzsisága néha belevitte egy *Minék a szöke énnékem* vagy ehhez hasonló dal megírásába. De nótái általában tiszta, csiszolt, az ízlés nagyon fegyelmezett mértékével mért műdalok.

És végül: mindig érdekelték a fiatalok. Első volt, aki Ady-, Kosztolányi-, Gyóni-verseket megzenésített akkor, amikor ez még kiállásnak számított. Ebben is megmaradt érdekesen átértékelt romantikus hangulatai és hangzatai mellett. De vállalta, hogy fejére olvassák: az irodalom lázadóival és lázítóival tart.

Kissé hosszúra nyúlt ez a bevezető. És negyedét sem mondtam el annak, amit mondani érdemes, amit szeretnék egyszer végigmondani Lányi Ernőről, aki egy kor mélységei és magasságai között hanyódott, de itt hanyódott közöttünk és itt él ma is minden házban, ahol a zenét kedvelik, minden lélekben, amely fogékony a szép iránt, minden szívben, amely a ma természetesen folyó nagy átalakulásában megérzi a messziről idenyúló gyökerek rezgéseit. Azt hiszem, egy kicsit önmagunkat becsüljük meg, amikor Lányi Ernő emlékét föllevenítjük és a jövő nemzedékeket gazdagítjuk, ha átadjuk nekik múltunknak ezt az értékét, amely a miénk volt és a lelkünkben leledzett. Valami olyan szépet mentünk meg vele, amiből még sok-sok virág kivirulhat.

